

KS. STANISŁAW WILK

LIGA KATOLICKA W POLSCE

Do ożywienia działalności duszpasterskiej i szeroko pojętego życia katolickiego w Polsce po odzyskaniu niepodległości w niemałym stopniu przyczyniła się m.in. Liga Katolicka, nazywana często poprzedniczką Akcji Katolickiej. Wbrew intencjom jej organizatorów i podejmowanym przez nich próbom zjednoczenia nie stała się organizacją ogólnopolską. Wydaje się, że zadecydował o tym brak jednolitego statutu i poszukiwanie przez episkopat najodpowiedniejszych struktur organizacyjnych Akcji Katolickiej dla całej Polski w myśl encykliki *Ubi arcano Dei* i późniejszych wskazań Piusa XI. Już przy zakładaniu Ligi w poszczególnych diecezjach nie było jednolitości. Przyjęły się zasadniczo dwa typy organizacyjne. Pierwszy – tzw. typ poznański, w którym Liga istniała jako stowarzyszenie złożone z osób fizycznych jako członków. Drugi – tzw. warszawski, w którym członkami były stowarzyszenia, w tym celu założone lub włączone do Ligi. Istniał jeszcze typ pośredni – tzw. lwowski lub krakowski, gdzie członkami Ligi mogły być osoby fizyczne i osoby prawne. Jednolitość panowała tylko w obrębie diecezji.

Pierwsze stowarzyszenie Ligi Katolickiej powstało w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. Można powiedzieć, że Liga Katolicka wyrosła na gruncie bogatych tradycji katolicyzmu społecznego Wielkopolski, który charakteryzował się, zwłaszcza od połowy XIX w., wspaniałym rozwojem czasopiśmiennictwa katolickiego, działalnością społeczną duchowieństwa, licznymi organizacjami gospodarczymi, stowarzyszeniami robotniczymi, organizacjami młodzieży robotniczej i rzemieślniczej czy wreszcie działalnością charytatywną¹. Arcybiskup Florian Stablewski, inspirowany nauczaniem Leona XIII, w 1899 r. założył bractwo pod nazwą "Straż św. Józefa", aby organizację pracy duszpasterskiej w parafiach dostosować do nowych potrzeb. Celem tego bractwa było ożywienie i zorganizowanie

¹ Por. Cz. Strzeszewski, M. Banaszak. *Chrześcijańska myśl i działalność społeczna w zaborze pruskim w latach 1865-1918*. W: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*. Pod red. Cz. Strzeszewskiego i in. Warszawa 1981 s. 65-134.

wanie świeckich do obrony i popierania spraw wiary. Miało ono także pobudzać do żywszej działalności organizacje zajmujące się leczeniem nędzy moralnej i materialnej społeczeństwa. Bractwo to, istniejące do 1923 r., służyło pomocą duszpasterzom w misji wewnętrznej i w czuwaniu nad czystością wiary i obyczajów². Arcybiskup Stablewski, nazywany "arcybiskupem socjalnym", zainicjował też w 1902 r. wydawanie czasopisma, przeznaczonego dla działaczy społecznych i kierowników towarzystw, pt.: "Ruch Chrześcijańsko-Społeczny", którego zadaniem było zapoznawanie czytelników z zagadnieniami i próbami rozwiązań kwestii społecznej³.

Nowy impuls działalności społecznej Kościoła nadała encyklika Piusa X *Il fermo proposito* z 11 VII 1905 r. Ojciec św. zawarł w niej wskazania, zasady programowe i zarys struktur organizacyjnych w odniesieniu do stosunków włoskich. Na oznaczenie katolickiej akcji społecznej używał terminu "Akcja Katolicka" lub "Akcja Katolików". Wybór formy działalności papież uzależniał od lokalnych potrzeb krajowych, ale zawsze miała to być pomoc niesiona Kościołowi przez wiernych. Dzieła katolickie w diecezji miały stanowić wspólną federację, której zarząd powinien nadzorować poszczególne organizacje i stowarzyszenia. Pius X położył nacisk na urządzenie regularnych kongresów okręgowych i powszechnych, na których miały być manifestowane duch katolicki, zgoda i pokój. Polecał też, by w każdej organizacji był kapłan, jako przewodnik i doradca, czyli tzw. asystent duchowny⁴.

Idee Piusa X znalazły też pewien odzew na ziemiach polskich. W 1911 r. grupa świeckich katolików zwróciła się do władz duchownych archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej z prośbą o zorganizowanie Ligi Katolickiej. Ze względu na trudną sytuację Kościoła w zaborze pruskim administrator apostolski obydwu archidiecezji, bp Edward Likowski, nie wyszedł naprzeciw tej inicjatywie. Prawdopodobnie sądził, że władze państwowe rozpoczną walkę z nową organizacją i będą prześladować jej członków. Dopiero pod koniec I wojny światowej przy Związku Kapłanów "Unitas" zaczęto tworzyć wydziały, które m.in. miały przygotować duchowieństwo do pracy społecznej w przyszłej, wolnej Polsce. W listopadzie 1918 r. abp Edmund Dalbor wyraził pod adresem Związku życzenie, by duchowieństwo organizowało wiece katolickie, na których należy zapoznawać wiernych z zagadnieniami związanymi z nauką i życiem katolickim. Zarząd Główny podjął inicjatywę arcybiskupa, przygotował i rozesłał swym członkom

² "Z tego względu, że Liga Katolicka objęła najważniejszą część Straży św. Józefa znoszę ją w porozumieniu z Radą Generalną, polecając proboszczom złączyć ją w parafiach z Ligą Katolicką". Dekret kard. Dalbora z 14 XII 1923. "Miesięcznik Kościelny dla Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej" 39:1924 nr 1 s. 5 (dalej cyt.: "Miesięcznik Kościelny").

³ Strzeszewski, Banaszak, jw. s. 118-119.

⁴ A. Mytkowicz. *Akcja Katolicka u podstaw i w praktyce*. Lwów 1929 s. 21-22.

praktyczne wskazania, jak należy przeprowadzać wiece katolickie. Przeprowadzono ich cały szereg, nie tylko w Wielkopolsce, ale także na Śląsku i na Pomorzu. Wiece spotkały się z dużym zainteresowaniem ze strony społeczeństwa, które wysunęło projekt, aby częstotliwość ich zwoływania, porządek obrad itp. ująć w pewne ramy organizacyjne. Wówczas abp Dalbor zlecił prezesowi Związku Kapłanów "Unitas", ks. Józefowi Prądyńskiemu, opracowanie ustaw nowej organizacji katolickiej.

Przygotowany w styczniu 1919 r. projekt statutu poddano pod szeroką dyskusję duchownych i świeckich, w wyniku której projekt uległ zasadniczym zmianom. Ostateczną wersję opracowano na posiedzeniu przedstawicieli wszystkich warstw społecznych, które miało miejsce w pałacu arcybiskupim w Poznaniu 21 III 1920 r. Kardynał Dalbor zatwierdził statut w dniu 1 IV t.r. i polecił organizować Ligę Katolicką we wszystkich parafiach archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. W dekrecie, opublikowanym w "Miesięczniku Kościelnym", kard. Dalbor pisał na ten temat: "Nie rozwodzę się o potrzebie szerokiej organizacji katolickiej. Gdy na posiedzeniach sejmowych padają słowa, zapowiadające walkę przeciwko Kościołowi, skupienie sił katolickich w Polsce jest nie tylko potrzebne, ale niezbędne, jeśli nie chcemy doczekać się prześladowania naszego Kościoła. Dlatego polecam usilnie i gorąco Wielebnemu Duchowieństwu, aby, skoro otrzyma odezwę z biura Ligi, zabrało się gorliwie do założenia w każdej parafii Ligi Katolickiej"⁵.

W myśl statutów Liga Katolicka była organizacją zrzeszającą katolików obojga płci, po ukończeniu 21 roku życia, dla "uświadamiania religijnego, wprowadzania i stosowania zasad katolickich w życiu oraz obrony interesów Kościoła"⁶.

Podstawową komórką organizacyjną Ligi była Parafialna Liga Katolicka, do której zadań należało m.in.: pogłębianie znajomości prawd i zasad katolickich wśród członków oraz wdrażanie ich do czynnego apostołstwa, urządzenie katolickich wieców parafialnych, popieranie prasy, wydawnictw i organizacji katolickich, przeciwstawianie się propagandzie sekciarskiej, roztaczanie opieki nad wychodźstwem. Na czele Parafialnej Ligi Katolickiej stał zarząd wybrany na walnym zebraniu na okres trzech lat. Składał się on z przewodniczącego, sekretarza,

⁵ [J. P r ą d y ń s k i]. *Krótkie dzieje*. "Liga Katolicka w Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej" 1:1920 nr 3 s. 19-22 (dalej cyt.: "Liga Katolicka"); por. t e n ż e. *Liga Katolicka*. "Wiadomości z Życia Związków, Bractw i Stowarzyszeń Katolickich" 1:1920 nr 1 s. 1-2; J. N o w a c k i. *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*. Poznań 1964 s. 752; W. M y s ł e k. *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939*. Warszawa 1966 s. 275-289.

⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (dalej cyt.: AAG). Akta Kurii Metropolitalnej (dalej cyt.: AKM) 222 – Ustawa Ligi Katolickiej Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej § 1. W 1928 i w 1931 r. w statutach Ligi przeprowadzono korekty, dostosowując je do wymogów rozwijającej się Akcji Katolickiej. Powołujemy się na statut zatwierdzony w 1931 r., ponieważ wcześniejszych nie udało się odnaleźć.

skarbnika i od 2 do 8 ławników. Do zarządu wchodził też delegat arcybiskupa, którym zazwyczaj był rządcą parafii lub jego zastępca. Wewnętrzną strukturę organizacyjną uzupełniały komisja rewizyjna i sąd honorowy, wybierane na walnym zebraniu.

Parafialne Ligi Katolickie tworzyły Związek pod nazwą "Archidiecezjalna Liga Katolicka", ukonstytuowany 14 IX 1920 r.⁷ Do jego zadań należało m.in.: zakładanie lig parafialnych, nadawanie im jednolitego kierunku pracy, organizowanie diecezjalnych zjazdów katolickich, czuwanie nad duchem szkolnictwa i ustawodawstwa, współdziałanie z innymi organizacjami katolickimi.

Władze organizacyjne Archidiecezjalnej Ligi Katolickiej tworzyły: 1) Protektor Związku, czyli arcybiskup gnieźnieński i poznański, który zatwierdzał ustawy, mianował sekretarza generalnego i czuwał nad tym, by działalność Ligi była zgodna z ustawami oraz z zasadami i dyrektywami Kościoła. 2) Walne zebranie delegatów Parafialnych Lig Katolickich. 3) Zarząd Główny, składający się z prezesa, wiceprezesa, skarbnika, 9 radnych, sekretarza generalnego i mianowanego przez niego kierownika biura. 4) Komisja Rewizyjna. 5) Sąd honorowy. Do zadań Zarządu Głównego należało organizowanie biur i wydziałów do poszczególnych zadań, np. organizacji i propagandy, skarbowy, szkolny, wychowania publicznego, prasowy. Prezes Archidiecezjalnej Ligi Katolickiej i sekretarz generalny reprezentowali Związek wobec władz duchownych i świeckich⁸.

W statucie Ligi Katolickiej podkreślono bardzo wyraźnie, że jest ona organizacją apolityczną i pozostawia swoim członkom swobodę zapatrywań politycznych i należenia do jakiegokolwiek stronnictwa politycznego, byleby jego zasady były zgodne z zasadami Kościoła katolickiego. Mimo to nowo powstała organizacja została zaatakowana przez "Prawdę", organ Narodowej Partii Robotników, która uznała Ligę Katolicką za twór endecki: "ale zmyślną endecja znalazła namiastki inne, a więc [...] a ostatnio nawet ligi [...] W ostatnim czasie roi się formalnie od zebrań i wieców urządzanych przez jakieś ligi katolickie [...] Liga obrony wiary [...] jest w rzeczy samej niepotrzebna [...] Wiara nasza katolicka nie jest zagrożona [...] Nasz lud pracujący, tak szczerze wierzący nie potrzebuje już innej ligi"⁹. Nieco dziwny wydaje się ten atak pisma robotniczego na Ligę Katolicką, ale polegał on chyba na nieporozumieniu. Redaktorom "Prawdy" nie podobały się wiece urządzone przez katolików, natomiast nie zadali sobie trudu poznania istoty i rzeczywistych celów nowej organizacji.

⁷ J. P r ą d z y ń s k i. *Ruch katolicki*. "Wiadomości dla Duchowieństwa" 7:1920 nr 9 s. 271-274; por. "Liga Katolicka" 1:1920 nr 2 s. 9.

⁸ Prezes – prof. dr Paweł Gantkowski i sekretarz generalny – ks. J. Prądzyński piastowali swoje funkcje przez cały okres istnienia Ligi Katolickiej. AAG. AKM 222.

⁹ Cyt. za: "Liga Katolicka" 1:1920 nr 3 s. 29.

Liga Katolicka w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej przeżywała różne koleje losu. Pierwszy okres działalności charakteryzował się intensywnym rozwojem lig parafialnych. I tak w 1920 r. Związek liczył 126 stowarzyszeń i 30 tys. członków, w 1921 r. – 138 stowarzyszeń i 35 tys. członków, w rok później – 168 stowarzyszeń i 41 451 członków¹⁰. W następnych latach, chociaż liczba stowarzyszeń wzrastała i objęła prawie 50% parafii w obydwu archidiecezjach, zaznaczył się pewien zastój w działalności. Nie wszystkie stowarzyszenia przysyłały sprawozdania ze swej działalności, np. w 1927 r. Zarząd Główny otrzymał je tylko z 35 (na 225 zarejestrowanych), które w sumie liczyły 10 086 członków¹¹. Na tej podstawie można wnioskować, że wiele z pozostałych stowarzyszeń praktycznie zawiesiło swoją działalność.

Pewne ożywienie nastąpiło w 1928 r., kiedy kard. August Hlond wyraźnie stwierdził, że "Okres, w który obecnie wkroczył Kościół katolicki w Polsce, wymaga, aby istniała i pracowała zwarta organizacja katolicka, która będzie rozważała współczesne problemy katolickie, przygotowywała ich popularyzację, wprowadzała zasady katolickie w życie prywatne i publiczne, stała na straży swobody życia kościelnego w kraju, urządziła manifestacje, o ile się okażą potrzebne dla dobra sprawy katolickiej"¹². Za taką właśnie organizację kard. Hlond uważał Ligę Katolicką. Pragnął, by jej stowarzyszenia objęły nie tylko parafie archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej, lecz także parafie całej Polski. Jednak w następnym roku, w związku z przygotowaniem do wprowadzenia ogólnopolskiej Akcji Katolickiej, działalność Ligi znów uległa zawieszeniu. Rozważano nawet możliwość jej likwidacji¹³. Odstąpiono jednak od tego zamiaru i kard. Hlond dekretem z 30 XII 1930 r. włączył Archidiecezjalną Ligę Katolicką do Akcji Katolickiej, jako jedną z organizacji¹⁴. Dostosowany do nowych warunków statut Ligi zatwierdził 15 IV 1931 r.¹⁵ Zarząd Główny w trakcie reorganizacji rozwiązał większość lig parafialnych, uznając za czynne 97 stowarzyszeń. Z tej liczby w 1932 r. na walne zebranie delegatów nadesłało sprawozdania 66 stowarzyszeń, które w sumie liczyły 8309 członków¹⁶.

¹⁰ "Wiadomości z Życia Związków, Bractw i Stowarzyszeń Katolickich" 1:1920 nr 1 s. 2; nr 4 s. 1; nr 8 s. 1; 3:1923 nr 9 s. 1; AAG. AKM 222.

¹¹ "Pochodnia Ligi Katolickiej" 6:1928 nr 3 s. 5.

¹² "Miesięcznik Kościelny" 43:1928 nr 6 s. 34.

¹³ AAG. AKM 222 – Pismo okólne Sekretariatu Generalnego Ligi Katolickiej do księży proboszczów z 15 XII 1930.

¹⁴ "Miesięcznik Kościelny" 46:1931 nr 1 s. 8-9.

¹⁵ AAG. AKM 222 – Ustawa Ligi Katolickiej.

¹⁶ AAG. AKM 222 – Sprawozdanie z XIV Walnego Zebrania Delegatów Parafialnych Lig Katolickich Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej, 2 IV 1933.

Po ostatecznym ukonstytuowaniu struktur organizacyjnych Akcji Katolickiej kard. Hlond rozwiązał Ligę Katolicką 28 VII 1934 r. następującym dekretem:

Wobec wprowadzenia Akcji Katolickiej, która zgodnie z dyrektywami Stolicy Świętej, na całym obszarze Polski w sposób jednolity ujmuje w swe ręce cały ruch katolicki, w myśl uchwały Episkopatu z 19 czerwca r.b. rozwiązuję niniejszym dekretem Ligę Katolicką Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej, zgodnie z § 11a jej ustawy. Osobnym listem wyrażam Głównemu Zarządowi i działaczom swe arcybiskupie uznanie i podziękowanie za to, że swą niestrudzoną pracą przez lat czternaście mężnie i umiejętnie torowali drogę ruchowi katolickiemu i w ten sposób umożliwili powstanie i zorganizowanie dzisiejszej Akcji Katolickiej¹⁷.

Na podstawie fragmentarycznej dokumentacji nie jest możliwe wyczerpujące przedstawienie wyników całej, 14-letniej działalności Ligi Katolickiej w Wielkopolsce. Można jednak tytułem przykładów, pomijając pracę wewnątrz lig parafialnych: zebrania, odczyty, wiece itp., wskazać przynajmniej na niektóre z podejmowanych działań. Od 1920 r. Archidiecezjalna Liga Katolicka zorganizowała 14 zjazdów katolickich diecezjalnych i I Krajowy Kongres Eucharystyczny; była inicjatorką organizowania w Polsce "Uroczystości Papieskich", których sama zorganizowała 11; zainicjowała w obydwu archidiecezjach urządzenie wykładów o treści religijno-filozoficznej dla inteligencji oraz "Dni Katolickich", których 9 przeprowadziła we współpracy z innymi związkami diecezjalnymi. W akcji wieców i protestów zorganizowano i przeprowadzono m.in. wiece: przeciw atakom warszawskiego "Przeglądu Wieczornego" na kard. Dalbora, przeciw opublikowaniu książki G. Papiniego *Pamiętniki Pana Boga*, przeciw prześladowaniu chrześcijan w Meksyku, Hiszpanii i Rosji, przeciw projektowi nowego prawa małżeńskiego, w obronie religii w szkole, w sprawie święcenia niedzieli. W akcji na rzecz wychodźstwa przeprowadzono zbiórkę pieniędzy i książek m.in. dla Gdańska i dla Szwecji; dla zainteresowania społeczeństwa losom emigracji proszono z referatami informacyjnymi księży polskich z Francji, Belgii i Szwecji. W akcji na rzecz Śląska uchwalono rezolucje i zbierano podpisy oraz pieniądze. W akcji przeciw sektom informowano proboszczów o propagandzie ateistycznej i sekciarskiej; w "Pochodni Ligi Katolickiej" zamieszczono artykuły informujące o działalności ks. Franciszka Hodura i YMCA; przygotowano i przedłożono prymasowi Polski memoriał dotyczący działalności sekciarstwa; Episkopat informowano o działalności łóż masońskich i Stowarzyszenia Wolnomyślicieli i Ateistów. W akcji na rzecz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przeprowadzono zbiórki pieniędzy i utworzono wydział propagandy KUL. W obronie dóbr kościelnych opublikowano następujące broszurki: *Projekt ustawy o reformie rolnej a Kościół katolicki w Polsce*, *W obronie dóbr kościelnych*, *Ile zabrano ziemi Kościołowi w*

¹⁷ "Miesięcznik Kościelny" 49:1934 nr 9 s. 247-248.

Polsce a ile jest jej jeszcze w posiadaniu rządu polskiego, Katolik wobec zaboru dóbr kościelnych. W walce z demoralizacją organizowano zebrania, protesty, kierowano pisma do władz administracyjnych z prośbą o interwencję w sprawie filmów, sztuk teatralnych, kolportażu pism pornograficznych na ulicach miast, zwłaszcza przy szkołach; interweniowano w Syndykacie Dziennikarzy przeciw brutalności w kronikach wypadków dnia, relacjach sądowych i felietonach; wydano specjalną ulotkę w sprawie zdrowia moralnego; opracowano projekt podjęcia we wszystkich diecezjach jednolitej akcji przeciw pornografii; prowadzono akcję przeciw pojedyńkom; do prymasa skierowano memoriały w sprawie wydania Pisma św. i rekolekcji zamkniętych. W działalności wydawniczej poza opublikowaniem szeregu odezwo i ulotek kolportowano własny miesięcznik "Ligę Katolicką" (od 1927 "Pochodnia Ligi Katolickiej"); własnym nakładem wydano m.in.: F. Kwiatkowski – *O nierozzerwalności węzła małżeńskiego*; F. Jeżycki – *Prawda o adwentystach oraz kilka uwag o czytaniu Pisma świętego, Bacność katolicy*; F. Kwiatkowski – *Polski Kościół narodowy, Spirytyzm czyli obcowanie z duchami, Kościół katolicki a posłannictwo narodu, Teozofia i antropozofia, Kwestia rzymska, Brońmy religii w szkole, Złoty wieniec na skronie Piusa XI, Ugoda Laterańska, Znaczenie papieża jako siły moralnej w życiu ludzkości, Dziesięciolecie rządów Piusa XI.* Liga ze swych skromnych funduszy wspierała uczącą się młodzież, organizacje społeczne i akademickie¹⁸.

W archidiecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej działalność Ligi Katolickiej była tylko fragmentem rozwijanej na szeroką skalę katolickiej akcji społecznej. Liga Katolicka była jedną z kilku, i to wcale nie najliczniejszych, organizacji katolickich. Należy o tym pamiętać, aby uniknąć mylnych ocen i sądów.

W niepodległej Polsce episkopat, pragnąc zdynamizować katolicką akcję społeczną, dążył do utworzenia jednej wspólnej organizacji dla wszystkich diecezji. Już w 1919 r. na Konferencji Episkopatu w Warszawie (12-14 III), rozważając działalność kulturalno-oświatową, biskupi postanowili utworzyć w każdej diecezji 3 organizacje z sekretariatami generalnymi dla młodzieży męskiej (14-21 lat), dla robotników i dla kobiet starszych i młodszych. Koła parafialne tych organizacji miały utworzyć związki diecezjalne, a te z kolei zjednoczenie związków diecezjalnych. Każda z organizacji miała wydawać własne czasopismo. Przeprowadzono nawet trzytygodniowy kurs dla sekretarzy generalnych w Poznaniu¹⁹. W kilka miesięcy później na Zjeździe Episkopatu w Gnieźnie (24-28 VIII 1919)

¹⁸ Zob. sprawozdania i informacje dotyczące Ligi Katolickiej: AAG. AKM 222, 276; "Liga Katolicka" 1920-1926; "Pochodnia Ligi Katolickiej" 1927-1933; "Wiadomości z Życia Związków, Bractw i Stowarzyszeń Katolickich" 1920-1923.

¹⁹ AAG. Akta Prymasa Polski (dalej cyt.: APP) 111a nr 5.

zlecono Komitetowi Biskupów zorganizowanie Ligi Katolickiej dla całej Polski²⁰. W tym czasie biskupi znali już projekt statutów Ligi Katolickiej w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej i dlatego wolno przypuszczać, że opowiadali się za utworzeniem organizacji typu poznańskiego. O niejasności pojęć i różnych treściach, jakie podkładano pod określenie akcji katolickiej, mogą świadczyć wnioski Komisji powołanej na Zjeździe Episkopatu w Krakowie (28 V-3 VI 1921) do opracowania zasadniczych linii działalności Kościoła w Polsce i obrony przed akcją antyreligijną:

1. Akcja katolicka w obecnej chwili powinna skierować się do następujących zadań: a) podniesienie ducha kapłańskiego w klerze, b) pasterskie obcowanie kapłanów z wiernymi i ożywienie pracy pasterskiej, c) podniesienie kaznodziejstwa, d) szkolnictwo katolickie (gimnazja katolickie, bursy, katechetki), e) prasa katolicka (biuro i komitety prasowe, czasopisma, książki, broszury, kolportaż, kartki ulotne), f) kongregacje zakonne (wychowawcze i pracujące na polu akcji społecznych), g) organizacje katolickie, h) akcja oświatowa, społeczna, filantropijna wśród ludu, robotników, inteligencji, i) środki materialne dla akcji katolickiej, j) granice diecezji i metropolii, k) związki młodzieży²¹.

Również na tym Zjeździe, po wysłuchaniu informacji kard. Dalbora o działalności i rozwoju Ligi Katolickiej w jego archidiecezjach, biskupi postanowili: "Dążyć do powołania we wszystkich diecezjach Ligi Katolickiej, a istniejące pokrewne apolityczne organizacje jednoczyć z Ligą, w ten sposób wytworzy się jedna olbrzymia katolicka organizacja na ziemiach polskich"²². W podobny sposób wypowiedzieli się biskupi na Zjeździe w Częstochowie (21-25 VI 1922): "Zjazd w rozwoju Ligi widzi jeden ze środków do pogłębienia życia katolickiego i coraz lepszego zrzeszania katolików w obronie praw swoich, gorąco też poleca zakładanie i wzmacnianie Ligi we wszystkich diecezjach"²³.

Uchwałę Zjazdu krakowskiego najszybciej wprowadzono w życie w archidiecezji lwowskiej. Tam jeszcze przed I wojną światową zostały powołane przy parafiach związki katolicko-społeczne. Statut tych związków opracował w 1912 r. tzw. Komitet Centralny z ówczesnym sekretarzem generalnym, ks. A. Szukałskim. Bardzo mocno podkreślono w nim charakter społeczny i ekonomiczny związków. Bardziej efektywną działalność podjęły one dopiero w 1919 r., zwłaszcza w parafiach lwowskich, zajmując się przede wszystkim działalnością filantropijną. W 1920 r. ze szczątków dawnego Komitetu Centralnego i z delegatów ówczesnych parafialnych związków katolicko-społecznych we Lwowie –

²⁰ AAG. APP 111a nr 132.

²¹ Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności Kardynała Augusta Hlonda, Prymasa Polski. Zebr. ks. S. Kosiński. T. 6 cz. 24. Łąd nad Wartą 1966-1978 (mps) s. 98-99 (dalej cyt.: AH).

²² Tamże s. 108.

²³ Tamże s. 154-155.

utworzono Radę Główną tych związków z prof. F. Groërem na czele. Po Zjeździe Episkopatu w Krakowie prof. Groër przeredagował dawny statut Związków Katolicko-Społecznych na statut Ligi Katolickiej, który 18 VIII 1921 r. został zatwierdzony przez Namiestnictwo. Pierwsza Liga powstała przy kościele oo. Bernardynów, następne w parafiach św. Mikołaja, św. Antoniego i w parafii w Zamarstynowie²⁴.

W statutach stwierdzono, że "celem Ligi jest zrzeszenie katolików obojga płci dla uświadamiania, wprowadzania i stosowania zasad katolickich w życiu publicznym oraz opiekowanie się sprawą katolicką. Do zadań Ligi należy zatem wspólna obrona interesów religijnych, kulturalnych i ekonomicznych ludności katolickiej drogą jednolitej organizacji katolików"²⁵. Do osiągnięcia tego celu służyły następujące środki: łączność ze stowarzyszeniami i instytucjami prowadzonymi w duchu religijnym i narodowym, popieranie i zakładanie instytucji i stowarzyszeń mających na celu moralne i materialne dobro ludności, zrzeszenie katolików do jednolitej akcji słowem i piórem, udzielanie pomocy materialnej i moralnej swoim członkom, zwoływanie wieców katolickich parafialnych i diecezjalnych. Członkami mogli być obywatele państwa polskiego powyżej 16 lat, katolicy oraz osoby prawne, które wykonywały swe prawa przez pełnomocników. Do obowiązków członków należało: "1) żyć i działać według zasad wiary katolickiej, 2) popierać wedle sił zadania i pracę Ligi, 3) przestrzegać postanowień statutu i regulaminów, 4) brać udział w zebraniach i wiecach katolickich, tak parafialnych, jak okręgowych i diecezjalnych"²⁶.

Członkowie mieszkający w jednej parafii tworzyli Ligę Katolicką Parafialną. Ligi parafialne miały tworzyć Ligę Katolicką Okręgową i Zarząd Okręgowy. Naczelnymi organami całej Ligi były: Walny Zjazd Ligi i Główny Zarząd Ligi. Wewnętrzne struktury poszczególnych stopni niewiele odbiegały od organizacji Ligi typu poznańskiego. Uwagę zwracał jedynie fakt położenia większego nacisku na sprawy ekonomiczne oraz mniejsza rola sekretarza generalnego przy podkreśleniu znaczenia przewodniczących i prezesa Zarządu Głównego.

Liga Katolicka w archidiecezji lwowskiej skupiała niewielką liczbę stowarzyszeń i członków. W początkowym okresie swej działalności zajęła się głównie sprawami ekonomicznymi: subwencje na kursy dla czeladników, wysyłanie dziewcząt na letniska, odnawianie kościołów, założenie kasy zapomogowej i pogrzebowej, rozprowadzanie wina mszalnego itp. W nielicznych stowarzyszeniach parafialnych urządzano jednak pogadanki, wieczory dyskusyjne, zakładano biblioteczki parafialne i urządzano akademie katolicko-narodowe oraz niekiedy

²⁴ S. S z y d e l s k i. *W sprawie organizowania Lig Katolickich*. Lwów 1928 s. 8-10.

²⁵ *Statut Ligi Katolickiej dla Archidiecezji Lwowskiej*. Lwów 1921 § 2.

²⁶ Tamże § 6.

przedstawienia amatorskie. W późniejszym okresie prowadzono pracę bardziej systematyczną, opierając się na sekcjach: prasowej, propagandowej i obrony rodziny katolickiej²⁷.

W innych diecezjach polskich nadal poszukiwano najbardziej odpowiednich form dla katolickiej akcji społecznej. W zasadzie opierała się ona na istniejących już organizacjach lub na powołanych w 1919 r. stowarzyszeniach młodzieży, robotników i kobiet, dla których tworzono specjalne "Sekretariaty akcji społecznej"²⁸. Wiadomo jednak, że diecezja chełmińska i krakowska preferowały wówczas styl pracy zbliżony do wzoru poznańskiego²⁹.

Momentem przełomowym było wydanie przez Piusa XI encykliki *Ubi arcano Dei* (23 XII 1922), poświęconej zagadnieniom Akcji Katolickiej. Ojciec św. pragnął rozszerzyć Akcję Katolicką na cały Kościół. Na zło i niedomagania świata powojennego zaproponował remedium w postaci wprowadzenia pokoju Chrystusa w królestwo Chrystusowe "Pax Christi in Regno Christi". Akcja Katolicka miała być czynną i zorganizowaną reakcją przeciw złu moralnemu i niebezpieczeństwom zagrażającym religii. W myśl encykliki do odbudowania królestwa Chrystusowego potrzeba było trzech czynników: łaski Bożej, gorliwej pracy kapłanów i instytucji, powołanych do szerzenia wiary, cnoty i świętości. Za takie instytucje Ojciec św. uważał: katolickie zjazdy, związki misyjne, kongregacje kościelne, związki mężczyzn, niewiast i młodzieży, a zwłaszcza związki i kongresy eucharystyczne. Razem stanowić miały apostołat świecki, posługujący się modlitwą, wzorowym życiem, dziełami miłosierdzia, dobrą walką na różnych frontach słowem i piórem o prawa religii, domowej społeczności, Kościoła, rodziny i wychowania dzieci. Ten cały zespół przedsięwzięć, wysiłków i dzieł, które powinny być utrzymane i rozwijane, bo należą do obowiązków duszpasterskich i do życia chrześcijańskiego, Pius XI określił mianem "Akcji Katolickiej"³⁰.

Pod wpływem encykliki powstała Liga Katolicka w diecezji krakowskiej, której statut został zatwierdzony i zarejestrowany 4 V 1925 r. Strukturami organizacyjnymi na stopniu parafii i diecezji niewiele różniła się od Ligi poznańskiej. Celem natomiast było: "zrzeszenie wszystkich katolików i organizacji

²⁷ S z y d e l s k i, jw. s. 7; M y t k o w i c z, jw. s. 112-113.

²⁸ Zob. np.: "Wiadomości z Sekretariatu Diecezjalnego do Spraw Społecznych w Płocku" 1920 nr 1; WAW 12:1922 nr 6-7; 14:1924 nr 10. W 1922 r. na Zjeździe Biskupów w Częstochowie (21-25 VI) zwrócono uwagę ordynariuszom, "że te tak pożyteczne związki do pomyślnego rozwoju potrzebują w każdej diecezji sekretariatu generalnego, w którym pracowałby kapłan wolny od innych obowiązków" (AH t. 6 cz. 24 s. 155).

²⁹ Załącznik 14 do Protokołu Zjazdu Biskupów w Częstochowie 21-25 VI 1922. AH t. 6 cz. 24 s. 178; AAG. AKM 222 – Ks. Prądyński do kard. Dalbora, 23 XII 1922.

³⁰ Por. M y t k o w i c z, jw. s. 31.

katolickich dla stosowania zasad katolickich we wszystkich przejawach życia prywatnego i publicznego³¹. Ligi parafialne miały zjednoczyć wszystkie siły w parafii, tzn. bractwa, III zakony, sodalicje, stowarzyszenia matek i ojców itp. Liga była jedną z organizacji, ale jej zadaniem było organizowanie całości życia katolickiego, czyli i nowe stowarzyszenie katolickie i zarząd lub wydział (na wzór włoski) istniejących dotychczas stowarzyszeń. Zarząd Ligi miał się zajmować sprawami ogólnokościelnymi, np. obroną katolickiej szkoły, sprawą religijnego nauczania i wychowania, świętością małżeństwa, dobrą prasą, dziełami miłosierdzia, misjami wśród pogan. Szczegółowe zadania pozostawiono do realizacji odpowiednim stowarzyszeniom, np. urządzeniem festynu dla młodzieży miał się zająć Związek Młodzieży.

Rozwój Ligi Katolickiej w diecezji krakowskiej postępował bardzo powoli. Jedną z przyczyn była wyraźna niechęć duchowieństwa do zakładania lig parafialnych. W 1927 r. Liga obejmowała 36 lig parafialnych i 5119 członków³². Na podobnych zasadach utworzono Ligę Katolicką w diecezji przemyskiej³³.

W diecezjach należących do metropolii warszawskiej Ligę Katolicką zaczęto tworzyć w latach 1926-1927. Zorganizowano ją na wzór włoskiej Akcji Katolickiej. Statut Ligi Katolickiej diecezji lubelskiej, zatwierdzony 22 XII 1926 r. przez wojewodę, a 15 I 1927 przez bpa Mariana Fulmana, stanowił, że "Liga jest zjednoczeniem uznanych przez władzę kościelną organizacji i instytucji katolickich religijnych i społecznych w celu prowadzenia akcji dążącej do szerzenia i pogłębienia i obrony zasad katolickich w życiu prywatnym i publicznym"³⁴. W statucie Ligi Katolickiej archidiecezji warszawskiej, który *mutatis mutandis* jest powtórzeniem statutu lubelskiego, podkreślono, że "w pierwszym rzędzie w skład Ligi wchodzi następujące organizacje katolickie: a) Stowarzyszenie mężczyzn, b) Stowarzyszenie kobiet, c) Stowarzyszenie młodzieży męskiej, d) Stowarzyszenie młodzieży żeńskiej"³⁵. Na szczeblu parafialnym władzami Ligi była Rada Parafialna (prezesa poszczególnych organizacji) i Zarząd Parafialny, w skład którego wchodził także proboszcz, jako delegat ordynariusza. Zarząd Parafialny kierował działalnością Ligi, zarządzał jej funduszami i reprezentował wobec władz zwierzchnich. Władze Ligi Diecezjalnej tworzył Zarząd Diecezjalny, Rada Diecezjalna (prezesa lub zastępcy organizacji, członkowie Zarządu Die-

³¹ "Pax Christi. Organ Ligi Katolickiej Diecezji Krakowskiej" 1926 nr 1, § 3 statutu.

³² "Pax Christi" 1926 nr 5; M y t k o w i c z, jw. s. 109-110.

³³ M y t k o w i c z, jw. s. 97.

³⁴ *Statut Ligi Katolickiej Diecezji Lubelskiej*. "Wiadomości Diecezjalne Lubelskie" 9:1927 nr 2 s. 33-40, § 2 statutu.

³⁵ *Statut Ligi Katolickiej Archidiecezji Warszawskiej*. WAW 17:1927 nr 3 s. 66-72; zob. też Instrukcję kard. A. Kakowskiego dla duchowieństwa dotyczącą zakładania Lig Parafialnych oraz statuty i regulaminy poszczególnych stowarzyszeń (tamże nr 6 s. 169-178).

cezjalnego) oraz Zgromadzenie Diecezjalne, składające się z delegatów związków lub organizacji, członków Zarządu i Rady Diecezjalnej oraz delegata ordynariusza.

Do 1927 r. Liga Katolicka, jako organizacja, działała w 11 diecezjach. W innych prace nad jej zorganizowaniem prawdopodobnie były rozpoczęte³⁶. W tym czasie episkopat polski poważnie zastanawiał się nad jej przyszłymi formami i strukturami organizacyjnymi. Dążono bowiem w myśl wskazań encykliki *Ubi arcano Dei* i w odpowiedzi na rezolucje diecezjalnych zjazdów katolickich do utworzenia jednej ogólnopolskiej organizacji. Nie znaczy to, by wcześniej nie było podobnych usiłowań. Wiadomo, że np. sekretarz generalny Ligi Katolickiej poznańskiej, ks. Prądyński, prawie każdego roku kierował do swego ordynariusza memoriały z prośbą, aby episkopat dał jednolite podstawy prawne, zaprowadził jednakowe struktury organizacyjne, naczelne kierownictwo i wskazał najodpowiedniejsze metody działania. Uważał, że tylko w ten sposób prowadzona katolicka akcja społeczna w Polsce może przynieść konkretne rezultaty. Nie będzie bowiem rozdrabniała sił i powodowała konfliktów w zakresie kompetencji czy pól działania³⁷. Trudno posądzać episkopat i duchowieństwo o lokalne patriotyzmy, ale faktycznie tak się stało, że linie graniczne między typami organizacyjnymi lig katolickich, z niewielkimi odchyleniami, pokrywały się z granicami byłych zaborów bądź metropolii. Dyskusje nad tym, czy Ligę Katolicką należy organizować na podstawie jednostek czy stowarzyszeń, trwały jeszcze w 1928 r.³⁸ Ostatecznie biskupi polscy przyjęli na Konferencji Episkopatu w Poznaniu (28-30 IV 1929) projekt statutów Akcji Katolickiej opartej na wzorach włoskich³⁹. Statuty tej nowej organizacji zatwierdził Ojciec św. Pius XI 27 XI 1930 r.

³⁶ AAG. AKM 222 – Ks. Prądyński do kard. Hlonda, 11 III 1927.

³⁷ AAG. AKM 222 – Memoriały ks. Prądyńskiego, 23 XII 1922, 18 IX 1923, 3 IX 1924, 11 III 1927.

³⁸ Szkic referatu bpa S. Łukomskiego dotyczącego Ligi Katolickiej. AH t. 6 cz. 26 s. 199-201; zob. też Protokół Konferencji Biskupów Polski w Gnieźnie 16-20 IX 1928. AH t. 6 cz. 27 s. 11, 27.

³⁹ Przed Konferencją kard. Hlond otrzymał z Sekretariatu Stanu list z 10 IV 1929, w którym kard. P. Gasparri pisał m.in.: "Jego Świątobliwość nie szczędzi uznania i zachęty Biskupom i całemu duchowieństwu do opatrnościowego szeregowania gorliwych katolików w zwartych i karnych organizacjach w tym celu, by te doborowe zrzeszenia oddały się na usługi hierarchii i współpracowały z nią w obronie, szerzeniu i zastosowywaniu zasad nauki katolickiej nie tylko w życiu jednostek, ale także w życiu rodzinnym i publicznym, przyczyniając się w ten sposób w wielkiej mierze do odbudowy i krzewienia Królestwa Chrystusowego w całym życiu społeczeństwa. [...] Mając niezawodną ufność, że najbliższa Konferencja Episkopatu osiągnie w zupełności zamierzony cel i ku wielkiemu rozwojowi poprowadzi sprawę katolicką w szlachetnym kraju polskim, Ojciec święty życzy tym pracom najlepszego powodzenia a w zadatek obfitych natchnień i łask niebieskich zasyla z całego serca Apostolskie Błogosławieństwo Waszej Eminencji i poszczególnym członkom Episkopatu biorącym udział w Konferencji" ("Miesięcznik Kościelny" 44:1929 nr 10 s. 79-80).

THE CATHOLIC LEAGUE IN POLAND

S u m m a r y

This article deals with the history of the Catholic League, predecessor of Catholic Action, in Poland in the years 1920-1930. The League was active in many Polish dioceses, but never became a nationwide organization. Three major types of organization developed: (1) the Poznań type, with individuals as members, (2) the Lvov/Cracow type, with both individuals and organizations as members, and (3) the Warsaw type, with associations as sole members. The article looks in more detail at the origins, organizational structure and achievements of the Catholic League in the archdioceses of Gniezno and Poznań. As regards other areas, only the organizational structure of the League is shown, as its development and activities there require further research. Some attention is paid to the measures taken by the clergy and the episcopate designed to establish a uniform basis on which to develop future Catholic social action in Poland.

Translated by Adam Pasicki